

*Айтымбет кызы А.*

**УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ ЖЫЛДАРЫНАН КИЙИНКИ  
КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ӨНҮГҮШҮ**

*Айтымбет кызы А.*

**РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КЫРГЫЗСТАНЕ ПОСЛЕ  
ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ**

*Aitymbet kyzy A.*

**THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL EDUCATION IN KYRGYZSTAN  
AFTER THE II WORLD WAR**

УДК: 373

*Макалада Улуу Ата Мекендик согуш жылдарынан кийинки Кыргызстандагы мектепке чейинки билим берүүнүн абалы жана өнүгүшү тууралуу каралат.*

**Негизги сөздөр:** Улуу Ата Мекендик согуш, мектепке чейинки билим берүү, мекеме, балдар бакчасы, өспүрүмдөр, тарбия, эмеректер.

*В статье рассматривается состояние и тенденции развития дошкольного образования в Кыргызстане после Великой Отечественной Войны.*

**Ключевые слова:** Великая Отечественная Война, дошкольное образование, учреждение, детский сад, малыши, воспитание, мебели.

*The article discusses the condition and tendencies of development of preschool education in Kyrgyzstan after the II World War.*

**Key words:** II World War, pre-school education, institutions, kindergarten, kids, education, furniture.

Улуу Ата Мекендик согуш бүткөндөн кийин коом менен мамлекеттин алдында, өлкөдөгү бардык социалдык-экономикалык тармактарындай эле мектепке чейинки билим берүү тармагында да кайра калыбына келтирүү, реконструкциялоо иретиндеги маселелер турган.

Кыргызстанда мектепке чейинки билим берүүнүн тарыхына көз чаптырсак, согуш бүтөөр жылдары балдар мекемелеринин саны кыйла өскөн. Ошол жылдары 205 бала бакча болуп, андагы балдардын жалпы саны 14,6 миңге жеткен. Андан кийин алардын саны азая баштаган. 1946-жылдын башында республикада 196 гана бала бакча болуп ага 4,5 миң бала барган. Бул көрүнүшкө согуш жылдарындагы балдардын төрөлүүсүнүн азайышы, эвакуацияланган балдардын көпчүлүгүнүн душмандан бошотулган райондорго кайтышы, мектепте окутууну жети жаш курактан баштоону киргизүү себеп болгон [1].

Мектепке чейинки тарбияны өнүктүрүүгө материалдык базанын канааттандыраарлык эмес абалы, тарбиялык иштердин деңгээлинин төмөндүгү, коомдук тарбиянын кыргыз элиндеги өтө жогорку эмес беделинин терс таасир бергени табигый иш. Мисалы, 1946-жылы айылда балдарды колхоздук балдар аянтчаларына тартуу планы 30% гана аткарылган.

1947-1948-жылдардагы мектепке чейинки балдар мекемелеринин абалын көрсөтмөлүү мүнөздөөчү

бир нече мисалдарды карап көрсөк. 1947-жылы Фрунзе шаарындагы № 1- бала бакчага план боюнча 50 бала келиши керек болсо, иш жүзүндө ага 35 гана бала келип, анын бирөө гана кыргыз болгон. 1947-жылы Жалал-Абад областынын 10 бала бакчасына 440 бала келсе, анын 57си гана кыргыз улутунун балдары болгон. Мында жалпы тарбиялануучулардын 13% и гана кыргыздар болгон. 1948-жылы Кант-тагы кант заводунун бала бакчасындагы балдардын саны 160 баланы түзгөн, анын төртөө гана болжол менен 2,5% гана кыргыз балдар болгон [1].

1946-жылы көптөгөн мектепке чейинки мекемелер өтө кыйын абалга туш болгон. Мисалга алсак Фрунзе шаарынын бала бакчаларынын көпчүлүгүндө балдар эмеректери-столдор, отургучтар, кийим илүүчү эмеректер жетишкен эмес. Талас областындагы балдар мекемелеринин инспектордук текшерүүсүнүн маалыматтары боюнча, ал жерде тамак-аш жана санитардык абал канааттандыраарлык болгон менен тамак-ашында мөмө-жемиш керектүү азыктар жетишээрлик болгон эмес. Бала бакчалар жыгач эмеректерге, төшөнчүгө, окуу куралдарына өтө муктаж болушкан. Ошол кездеги отчеттордо төмөндөгүдөй маалыматтарды кездештирсек болот: «Керебетчелердин жоктугунан балдар полго эле укташууда, музыкалык аспаптардын жоктугунан музыка сабагы өткөрүлбөйт, тарбиялык иште түстүү кагаз, карандаш, балдар адабияттары жоктугу чагылдырылган» Мына ушул сыяктуу абал 1950-жылдарынын ортосуна чейин уланып келген [3].

50-жылдардын ортосунан баштап, фактылар далилдегендей, бул тармактагы иштер акырындык менен жакшыра баштаган. 1957-жылы өзүнүн көрсөтмөсүндө республиканын эл агартуу министринин орун басары С.Ю. Юсупов бала бакчалардын материалдык базасынын чыңдалышы жана тарбиялык иштердин кыйла жакшырышына байланыштуу жумушчулар, колхозчулар жана кызматчылар балдарын мектепке чейинки мекемелерге берүүгө умтула башташкандыгын белгилеген [4].

Республиканын бала бакчалары кийинки жылдары да балдар мекемелеринин материалдык базасын чыңдоо жана өнүктүрүү боюнча иш-чаралардын төмөнкү деңгээли менен байланышкан оор кыйын-

чылыктарды баштарынан өткөрүшкөн. Бала бакчалардын жаңы имараттары өз учурунда ишке берилген эмес, ал эми ишке берилгендери көбүнчө зарыл эмеректер менен жабдылган эмес. Мындай көрүнүштөр 60-жылдардын ортосуна чейин сакталган. Ошол мезгилде мамлекеттик органдар кабыл алган бардык чечимдерде балдар мекемелеринин курулушунун пландары системалуу түрдө аткарылбагандыгы жана жаңы бала бакчаларды ишке берүүнүн мөөнөтүнүн жөнү жок узартылгандыгы белгиленип турган. Мисалы, республиканын өкмөтүнүн 1966-жылдын 25-октябрындагы «Кыргыз ССРинде мектепке чейинки балдар мекемелеринин тармактарын өркүндөтүү жөнүндө» токтомунда бала бакча-бешик үйлөрдүн канаатандыраарлык эмес жайылтылышынын себеби болуп мектепке чейинки балдар мекемелерин ишке киргизүү боюнча белгиленген планды курулуш министрлиги жана айылдык курулуш министрлиги жыл сайын аткарылгандыктары эсептелген. 1964-1965-жылдары гана мамлекеттик капиталдык салым боюнча мектепке чейинки балдар мекемелеринин курулушуна 1287 миң сом бөлүнүп, 2360 орундуу 20 бала бакча-бешик үй ишке берилген [3].

Бала бакчалар үчүн имараттардын курулушу өтө зарыл болгон. 1957-жылдын маалыматы боюнча Кыргызстандагы 235 мектепке чейинки мекемелеринин ичинен 57 си гана типтүү имараттарга жайгашкан. Бул бала бакчалардын 80 пайызынын имараты болгону менен, алар талап кылынуучу санитардык-гигиеналык нормаларга жооп берген эмес дегенди билдирет.

1959-жылы республиканын жетекчи органдары 1960-жылдан баштап бардык бешик үйлөрдү саламаттыкты сактоо органдарынын карамагынан аларды бала бакчалар менен бириктирип, бирдиктүү «бешик үй-бала бакча» тарбиялык мекемелерин түзүү максатында эл агартуу органдарына өткөрүп берүүнү чечкен. Бул кадам 60-80-жылдарга таасир эткен чоң натыйжаларга ээ болгон. 1961-жылы 21-февралда Эл агартуу министрлиги менен Саламаттыкты сактоо министрлигинин биргелешкен коллегиясынын «Мектепке чейинки мекемелердин кызматкерлеринин республикалык кеңешмесинин чечимдерин ишке ашыруу жөнүндөгү» токтому чыккан. Анда мектепке чейинки мекемелерди өнүктүрүү, аларды жабдууну, кадрларды даярдоону жакшыртуу боюнча иш-чаралардын планы белгиленген [5].

1960-жылы республикада 100дөн ашык мектепке чейинки тарбия берүүчү мекемелердин жаңы тиби – «бешик үй-бала бакчалар» ишке киргизилип, алардын түзүлүшүнө жоопкерчилик менен мамиле кылышкан.

1961-жылы Сокулук районунун Ново-Троицк кант заводунун бешик үй-бакчасы Кыргызстандын үлгүлүү мектепке чейинки балдар мекемеси катары көрсөтүлгөн. Албетте, мында курулай көрсөтмөлүүлүк да болгон, бирок белгилүү мааниде бул факт ушул тармактагы маанилүү өзгөрүштөрдүн башталышы жөнүндө айгинеленген [3].

Каралып жаткан мезгилде мектепке чейинки тарбия тармагын өнүктүрүүдөгү жаңылык болуп туруктуу типтеги колхоздук бала бакчалардын түзүлүшүн эсептөөгө болот. Ал айылдын сезондук типтеги балдар-мекемесинен туруктуу типтеги балдар мекемеси болуп түзүлүшү.

Согуштан кийинки жылдары советтик коомчулук бала-бакчалардын участкаларын иретке келтирүүгө, аларды жашылдандырууга, бакчаларга атайын жабдууларды алууга өзгөчө көңүл бурулган. Бул жагдайдан алганда Фрунзе шаарындагы №1-бала бакча үлгүлүү болгон. Бул бакчага тосмо, жаңы дарбаза жасалган, бастырмасы оңдолгон, короосуна тротуардык жолчо төшөлгөн, жыгачтан жылгаяк тебүүчү дөбөчө, шатыча, секирип көнүгүү үчүн мамыча, тең салмакты сактоочу көнүгүү үчүн тепкичтер, термелме, селкинчек, термелме ат, эки жомок үй курулган. Бала бакчанын аймагы жашылдандырылган [1].

Мындай иш-чараларды ишке ашырууда «Бала бакчанын участкасын жабдуу» аттуу иштелип чыккан жана колдонууга берилген колдонмо оң натыйжаларын берген.

Мектепке чейинки мекемелердин тармактарынын абалы жөнүндөгү маселеге кайрылсак, 1967-жылы республикада балдардын жалпы саны 67448 жана 1715 бала бакча, бешик үй болгондугун белгилей кетүүгө болот. Анын ичинен 264 бакчага 23629 бала, 153 бешик үйгө 11039 бала, 298 бешик үй-бакчага 32830 бала, 72 колхоздук туруктуу мектепке чейинки мекемеге 3681 бала жана 795 колхоздук туруктуу мектепке чейинки мекемеге 3681 бала жана 795 колхоздук сезондуу аянтчага 40765 бала барган. Бала бакчалардын көпчүлүк бөлүгүндө шаардагыдай эле айыл жергесинде да типтүү имараты, жашылдандырылган участкасы жана тиешелүү жабдуулары болгон [1].

Бул мезгилдеги бала бакчаларды материалдык камсыз кылуу маселелери мамлекеттик органдардын, коомчулуктун дайыма көңүл чордонунда болгон. 1961-жылдан баштап Кыргыз ССРинин эл агартуу министрлигинин мектепке чейинки мекемелер бөлүмү, соода министрлиги жана кыргыз керек жарак союзу менен бирдикте балдар мекемелерин аныкталган нормага жана ассортиментке ылайык жогорку сапаттуу тамак-аш, жумшак эмерек жана оюнчук менен дайыма жабдып туруу боюнча системалуу иш-чараларды кабыл ала башташкан.

Кыргызстандын бала бакчаларынын материалдык базасын жаңылоо үчүн алтымышынчы жылдары көп иштер жасалган. Жаңы имараттарды курууда, жергиликтүү шартты эсепке алуу менен балдар мекемелеринин типтүү долбоорлорду иштеле баштаган. 1962-жылы «Кыргызмебель» фабрикасынын алдында республиканын мектепке чейинки мекемелери үчүн балдар эмеректерин даярдоо боюнча цех уюштурулган [4].

Балдар мекемелерин материалдык жактан камсыз кылууда жана чарбалык тейлөөдө Кыргызстандын коомчулугу кыйла аракеттенген: мектептердин жана өнөр жай ишканаларынын бала бакчалар менен

бешик үйлөрдү шэфке алышы жолго коюлган. 1965-жылы «Мектепке чейинки балдар мекемелерин андан ары өнүктүрүү, мектепке чейинки курактагы балдарга тарбия берүүнү жана медициналык тейлөөнү жакшыртуу боюнча иш чаралар жөнүндөгү» токтомду ишке ашыруу үчүн республиканын саламаттыкты сактоо министрлиги менен элге билим берүү министрлиги биргелешип иш чараларды өткөргөн.

Алтымышынчы жылдары бакчаларды техникалык жабдуу боюнча иш чаралар жүргүзүлө баштаган. Бакчаларга муздаткычтар жана чаң соргучтар, телевизорлор, киноаппараттар, ар түрдүү экрандуу жана үндүү аппараттар алынып келе баштаган. Техникалык каражаттар балдар менен тарбиялык иштерди жүргүзүүдө жаны мүмкүнчүлүктөрдү ачкан.

Республиканын бала бакчаларынын 60-жылдардын акырына карата материалдык жабдылышынын деңгээлин Фрунзе шаарындагы №16-бала бакчанын мисалында көрсөтүүгө болот. Ал бакчанын 6 тайпасында 150 бала тарбияланган. Бала бакча борбордоштурган жылытуу, суу түтүгү жана электр жарыктандыруу тармагына кошулган эки кабат имаратты ээлеген. Тайпалык бөлмөлөр чоң жана жарык болгон. Бала бакча изолятор (жугуштуу ооруну бөлүп кароочу бөлмө), ашкана, кампа, кир жуучу бөлмө, кеңсе жана тарбиячылар үчүн бөлмөдөн турган. Ар бир тайпа жашылдандырылган павильон, аянтчага ээ болгон. Бала бакчанын участкасына жемиш бактары, бадал өсүмдүктөрү, көп жылдык гүлдөр отургузулган, жапайы жүзүмдөн көлөкө түшүрүлүүчү саябан жасалган, жыгачтан дөбөчө жылгаяк, кум салынган ящиктер, бак ичинде отургучтар, козу карынчалар, селкинчек орнотулган [1].

Бул бала бакча толугу менен жумшак жана жыгач эмеректер менен камсыз болгон. Куурчактар, курулуш материалдары, оюнчук, мебель, столдун үстүнө коюлуучу материал, акыл оюндары, механикалык оюнчуктар жетишээрлик болгон. Бала бакчадагы усулдук кабинеттин көрүнүктүү жеринде «Көрсөтмөлөрдүн» бардык бөлүмдөрү боюнча материалдар, усулдук жана балдар адабияттарынын китепканачасы турган, ата-энелер бурчу түзүлгөн [6].

Албетте, мындай үлгүлүү бала бакчалар республикада аз эле болгон. Бирок, алардын пайда болгондугунун өзү эле мектепке чейинки балдар мекемелерин материалдык камсыздоо ишинде прогресстин болгондугун белгилеген.

Жыйынтыктап айтканда, Кыргызстандагы мектепке чейинки билим берүү согуштун кийинки жылдары жакшы жолго түшүп мамлекеттеги бирден бир мекемелерге айланган.

#### Адабияттар:

1. Рахимова М.Р. Очерки по истории дошкольного воспитания в Киргизии (1917-1967 гг). - Фрунзе, 1967.
2. Данияров С. Культурное строительство в Советском Киргизстане (1919-1930 гг). - Фрунзе, 1963.
3. Рахимова М.Р. Кыргыз Республикасындагы мектепке чейинки тарбия системасынын өнүгүшү (1917-1992-ж.ж). - Бишкек, 1993.
4. Кыргыз ССРинин Эл агартуу министрлигинин архиви, оп. 5, д. 18, св. 8. инв. 84-29-21-24-бет.
5. Айтымбетов Д. Дореволюционные школы в Киргизии. - Фрунзе, 1961.
6. Измаилов А.Э. Просвещение в республиках Советского Востока. - М., 1973.

Рецензент: д.и.н., профессор Маанаев Э.Ж.